

Modern Türklük Araştırmaları Dergisi

Cilt 2, Sayı 3 (Eylül 2005)

Mak. #42, ss. 92-119

Telif Hakkı © Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Kazan 1000

Tatar Türklerinin Düğün Geleneği

Çulpan Zaripova Çetin

Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Gelenek-görenekler, bir milletin iç dünyasını, hayatına bakışını yansıtan eş benzeri olmayan zenginlik kaynağıdır. Bunlar, bir halkın tarihini, insanlığın en eski tarihte oluşan görüşlerini ve fikir basamaklarını öğrenmede de eş bulunmaz bir araç sayılabilirler.

Düğün, bir halkın hayat tarzını, bir toplumun hayat görüşünü, aile-nikâh münasebetlerini anlamaya yardım eden en önemli törenlerden biridir. Kökleri ile en eski çağlara uzanan düğün gelenekleri, insan hayatında önemli yere sahip olup, insanlık tarihinde olup geçen bütün inançların, dinlerin izini taşımakta ve en eski şekliyle bizim günümüze halk edebiyatı eserleri aracılığı ile ulaşmakta olan, değeri biçilmez geleneklerden biridir.

Tatar Türklerinin düğün gelenekleri misalinde de biz insanların tabiatın merhamet umma, kötü ruhlardan korunma, doğaya tapma, temizlenme gibi birçok eylemleri görebiliyoruz. Düğün gelenekleri ile ilgili günümüze ulaşan metinler, bize doğa kültürünü, babaların ruhuna saygı göstermenin arkaik motiflerini de açıklamaya yardım ediyorlar.

ANAHTAR SÖZCÜKLER:

Tatar, Tatar Halk Bilimi, Tatar düğünü, Tatar düğün gelenekleri.

ABSTRACT

Traditions are unique resources reflecting people's view on life. They also provide an excellent medium to learn about the thought process and evolving ideas throughout history. Weddings are one of the most important ceremonies to understand a society's way of life and the relationships of family and marriage. The wedding traditions dating back to ancient times carry the signs of all religious beliefs and reach us in their original forms through the works of folk literature. In the example of the weddings of Tatar Turks. Many traditions such as asking for mercy from the nature, protection from evil spirits, worshipping nature, cleansing can be observed. The texts about the wedding traditions help us understand the archaic motifs of nature cult,

respecting the spirit of the fathers.

KEY WORDS:

Tatar, Tatar folklor, Tatar wedding traditions

1. Giriş

Aile içi gelenekler, bir halkın hayatında önemli yer tutmaktadırlar, çünkü onların aracılığı ile asırlarca gelişmiş ve bir sistem olarak algılanmakla aile bireylerinin kendi aralarında ve çevrede olanlar ile ilişkileri kuşaktan kuşağa, nesilden nesle aktarılmaktadır. Bununla beraber bu gelenek-görenekler, örfler âdetler ve inançlar, insan hayatını belirleyen doğum, düğün ve ölüm gibi önemli geçişleri de şekillendirmektedirler.

Düğün, bir halkın hayat tarzını, bir toplumun hayat görüşünü, aile-nikâh münasebetlerini anlamaya yardım eden en önemli törenlerden biridir. Kökleri ile en eski çağlara uzanan düğün gelenekleri, insan hayatında önemli yere sahip olup, insanlık tarihinde bütün inançların, dinlerin izini taşımakta ve en eski şekliyle günümüze halk edebiyatı eserleri aracılığı ile ulaşan değerli biçilmez geleneklerden biridir.

Başka gelenekler gibi düğün gelenekleri de, insan ve doğa arası ilişkileri düzenlemeye yönelik olup, karmaşık içeriğe sahiptirler. Düğün gelenekleri ile ilgili günümüze ulaşan metinler, bize doğa kültürünü, babaların ruhuna saygı göstermenin arkaik motiflerini de açıklamaya yardım ediyorlar.

Anaerkil düzenden ataerkil düzene geçiş, insanların dünya görüşünü tamamen değiştirerek, halkın gelenek ve göreneklerini, örf ve âdetlerini de önemli derecede etkilemiştir.

Düğün gelenekleri örneğinde, biz insanların tabiatın merhamet umma (hediyeler, hediyelik mal sunma, bahşış verme), kötü ruhlardan korunma (dil gizleme, örtünme, madenî para saçısı vb.), doğaya tapma, temizlenme (ağlama, yıkanma) gibi birçok eylemleri görebiliyoruz. Düğün geleneklerinin, halkın tarihî geçmişi, hayat tarzı ile sıkı bir bağlar içinde geliştiğinden de şüphemiz yoktur. Bu tür geleneklerde halkın büyü ile ilgili ve totemistik görüşleri de önemle yer almıştır. Düğünün her safhası insanın doğa, etraf ve onlarla olan bağlantıları hakkında oluşan görüşlerini yansıtmaktadır. Düğün sırasında yer alan her hareket, kendine özgü bir metin eşliğinde uygulanmıştır (dilekler, ağlayıp sızlamalar, inançlar, türküler, takmaklar vs.). Düğünde söylenen şiirsel metinler de halkın söz sanatının, yaratıcılığının en güzel örneği olarak izlenilmektedirler.

Başka Türk boylarında olduğu gibi, Tatarlarda da en hacimli, en güzel, şiirsel açıdan son derece zengin ve orijinal olan törenlerin düğün törenleri olduğunu

belirtebiliriz. Soya devamlılık kazandırmak insanoğlunun evrensel özelliklerinden biridir ve bunun yolu da tek evlilikten geçmektir. Tatar bilim adamları tarafından kaydedilen düğün folkloru ve düğün gelenekleri ile ilgili bilgiler, bize geleneklerin artık halkın hafızasından unutulup silinmeye başlayan en eski şekillerini ulaştırmakta önemli kaynaklardır.

Tatar Türklerinin düğün geleneklerini izlerken, iki büyük gruba, Kazan Tatarları ve Mişer Tatarlarına özgü farklılıklar göze çarpmaktadır. Yaşam coğrafyasına göre ayırdedilen Vyatka ırmağında yaşayan Çepetler, Perm, Kreşen Tatarlar (“zorla” Hristiyanlaştırılan Tatarlar) tarafından uygulanan düğün düzeninde de özellikler tabi vardır. Bu yüzden de bu veya diğer düğün geleneklerinden bahsederken başka Tatar etnik gruplarında gözlemlenen farkların üzerinde durmayı da uygun gördük.

Tatarlarda düğün, nikâh törenleri genelde sonbaharda, hasatlar toplanıp ambarlar dolduğu, yani tokluk zamanında yapılmıştır. Meselâ, Tatar yazarı Mahmut Galeü’ün *Bolğançıq Yıllar* (Karmaşık Yıllar) adlı romanında bir baba bu olaydan “Kızı tüm kış besle de, tam işlerin çoğaldığı zaman, güze doğru başka bir aileye uğurla...” diyerek şikâyet etmektedir.

Bir düğünün tabi, birtakım ön hazırlıkları vardır ve bunları genelde toplumun önde gelen insanları görürler. Düğün birkaç safhadan oluşur:

1. Düğün öncesi gelenekleri (kız isteme, söz kesme, nişan).
2. Düğün (kız ve erkek tarafında düzenlenen törenler, bunlarla ilgili çeşitli inançlar)
3. Düğün sonrası gelenekler (gelin getirme, duvak açma, dünür yemeği, erkek tarafının kız tarafında ağırlanması).

2. Düğün Öncesi Gelenekler

2.1 Qız Soraw (Kız İsteme)

Tatar gençleri çok nadir olarak birbirini tanımadan, bir araya gelip görüşmeden evlenmişlerdir. Genelde kız ile oğlan, mevsimlerle ilgili gelenekler (*Neüriz*, *Sabantuy*, *Qaz Ömäse* (Kaz Yolma İmecesı), *Awlağny* (Gençlerin Akşam Oturmaları) vb.) sırasında veya akşam üstü pencereden görüşüp konuşma fırsatı bulmuşlardır. Birbirinden hoşlandıkları zaman da erkek, kızın evine köyün en saygıdeğer, en açıkgoz, atak, ağzı söz yapan ağası veya ninesini göndermiştir. Bazı yörelerde görücünün, erkek tarafından bir erkek, bazı yörelerde tersine kadın akraba olduğu da bilinmektedir. Kazan’ın kuzeyindeki köylerde eskiden bu görevi genelde yaşlı kadınlar yapmıştır. Görücü (*yawçı*, *başqoda*) güzel, temiz giyiniş, atı varsa ata binip, yoksa yaya, kız evine gider. Görücü niteliği itibarıyla köydeki bütün aile, sülâleyi çok iyi tanımak, erkek ve kızın birbirine olan ilgisinden de haberdar olmak zorundadır. Görücünün

aileleri genelde maddî durumlarına göre bir araya getirmeye çalıştığı bu bağlamda kız istemeye giden görücünün dul olmamasına özen gösterilir. Görücünün pantolonunun (şalvarının) bir paçasını çizmesinin üzerine çıkarıp giymesi (eskiden ve köylerde hâlâ Tatarlar pantolon paçalarını yün çorapların içine saklarlar) görücüyü belirleyen önemli bir ayrıntıdır. Sibiryâ Tatarlarında ise görücü eline, ucuna yazma bağlanan uzun sopa tutardı. Görücü, hasır üstüne oturmaya çalışmış. Bu âdete Slav halklarında da rastlanır. Busiygin ve Şarifullina'nın (1990: 30) da belirttikleri gibi, Kasım Tatarlarında ise görücü, işin başarılı olması için evin baş köşesine geçip halı veya minder üstüne oturmaya çalışır ve "Ben minderli misafirim" dediği de vak'adır. Eğer görücü gelen aile kızlarını evlendirmeyi düşünmüyor veya damat adayını beğenmiyorsa, görücüyü kapı yanına oturttukları görülür. Birçok yörede görücü genelde kendisi ile ekmek ve tuz getirirdi, kendisine de ekmek ve tuz verirdi.

Tatar Türklerinde kız istemeye gelen *yawçı*lar özel saygı görürler. Evinde evlenme çağa gelen kızı olan her annenin hayali, bu *yawçı*yı kendi evinde görmektir. Meselâ, Tatar yazarı Mirhaydar Feyzi'nin *Galiyabanu* adlı dramında, gençlerin birbirleri ile görüşüp anlaşması ve sonunda Helil'in Galiyabanu'nun evine *yawçı* göndermesi ustaca tasvir edilmektedir.

Kız istemeye, genelde daha uğurlu sayılan Cuma ve Çarşamba günleri gidilmiştir. Salı günü, uğursuz gün sayılmıştır. Görücü, kız evinde ikram esnasında sözü uzaktan başlayarak, "Sizde bir bülbül varmış, bizde de bir şahin var..." gibi sözler söylediği kaydedilmektedir.

Yefäk bawlı bılıl qoş	İpek bağı bülbül kuş
Bardır sineñ ileñdä,	Vardır senin ülkende,
Qayış bawlı laçın qoş	Kemer bağı lâçin kuş
Bardır minem ilemdä.	Vardır benim ülkemde.
Öyer-öyer ayğırđan	Yığın yığın ayğırđan
Caydaq bulıp kilgänmen	Süvari olup gelmişim,
Çaptar atım çaptırıp	Koyu sarı renkli atımı koşturup,
Çıñlap siña kilgänmen	Çınlayarak sana gelmişim.
Bohardan iyar alğan min	Buhara'dan eyer almışım,
Yulım siña yarğan min	Yolumu sana tutmuşum.
Qayış bawlı laçınım bar	Kemer bağı lâçinim var,
Bılbılña kilgän min	Bülbülünü almaya gelmişim.
Timer bulsañ, min kümer	Demirsen, ben de kömür,
Eretergä kilgän min.	Eritmeye gelmişim. (Tatar Halık İcatı 1980: 57)

Dili gizleyerek konuşma, konuşmanın en eski şekli olmak ile birlikte, özellikle

kötü ruhları şaşırtma yolu olarak da kullanılmıştır. Sultangareyeva'nın (1994: 57) da belirttiği gibi, görücü, kız evine gelme amacını uzaktan, gizli bir dil ile başlayarak, kendisini ve başlayacak işi kötü ruhlardan korumuştur. Düğün de av ve balıkçılık gibi, eskiden gizemli bir şekilde yapılmıştır. Görücünün esas amacı, gelişinin nedenini belirtmek ve kız babasının rızalığını almak olduğu için güzel ve uygun bir dil ile kızı isteyebilmesi, bu evdekileri de etkileyebilmesi önemlidir.

Sindä dä bar aqlı quy	Sende de var beyaz kuzu,
Mindä dä bar aqlı quy	Bende de var beyaz kuzu,
Quyın quyğa quşayıq	Kuzuyu kuzuya katalım,
Sezneñ yaqqa juşayıq	Sizin tarafa yaklaşalım. (Tatar Halık İcatı 1980: 57)

Bazen de oğlan, kız evine tesadüfen gelmiş gibi yapar, içmek için su ister. Kız veya kızın annesi su verirse, onu bu evde hoş görüp ve teklifini kabul edecekler anlamına gelmektedir.

Eskiden Kız istemeye Tatar Türklerinde de eskiden birkaç kere geldikleri bilinmektedir. Bayazitova'nın (1992: 14) tespitine göre, bazen görücü, elindeki sopa ile kıza hafifçe vurur ve "İşte damga. Sana vurduk, seni istemeye geldik. Artık bizimkisin" dediği görülmektedir.

Kızın anne ve babası "evet" demeden önce, *Qalm, Qalm Malı* olarak adlandırılan hediyeler hakkında konuşulurdu. Kız evi, güvey evine hediyeler listesi hazırlar, Güvey tarafı ise genelde gelinlik için kumaş, birkaç elbise, *kamzol* (kolsuz uzun süslü yekek), kürk veya palto, ipekten ve keçi yününden örülen şal, kenarı kürklü *kamçat bürek* (kış için şapka), *qalfaq* (Tatar kızları baş ucuna takan süslü, nakışlı küçük şapka), yazmalar, mevsimlere göre ayakkabıları; *çitek* (deri çizme), *galoş* (lastik ayakkabı), *tüfli* (süslü ayakkabı), altın yüzükler, ayna, parfüm, pudra, döşek, yastık getirmek zorunda olur. Bu eşyalar sandığa konulmuştur. Bu listeye yağ, un, bal veya şeker, bulgur gibi yiyecekler de eklenirdi. Astrahan Tatarlarında bu yiyeceklere *süt hakkı, utbasar* adı verilir ve o, ana sütü için verilen ücret olarak kabul edilirdi. Bazı bölgelerde kız tarafına at, dana, koyun gibi hayvan da verilirdi. İlginç olanı, bu hayvan, kız güvey evine geçtikten sonra kadın malı sayılması ve kocasının onları eşinin izni olmadan kesmeye veya satmaya hakkı olmamasıdır. Evcil hayvan kültürü, insanların çok basit ilkel dünya anlayışlarının bir uzantısıdır. Dana, at, koyun gibi malların geline mutluluk ve bolluk işareti olarak sunulması, birçok Türk boyu (meselâ Başkurt, Kazak Türkleri) için ortak olan ve düğün esnasında uygulanan gelenektir. Bu tür kurbanlarda, at ve koyun önemli yere sahiptir. Yine eskiden güvey tarafı *başlık parası* da ödemek zorundaydı. Tabi ki, bunların hepsi güvey evinin maddî durumuna bağlıydı. Kazan'ın kuzeyindeki ilçelerde erkekler hakkında genelde konuşulmaz, başlık parası da az miktarda belirlenmiştir. Fakat güvey tarafının düğüne getirmesi

gereken yiyecekler listesine büyük özen gösterilmiştir.

2.2 Aqlaşu, Aq Birü, Kileşü, Qızını Süzgä Salu (Söz Kesme)

Düğün âdetlerinin bu aşamasında her iki taraf rızalığını bildirdikten sonra, kızın annesi ve babası oğlan tarafını söz kesmeye davet eder. Bayazitova'nın (1992: 19) da belirttiği gibi, söz kesme, kız istendikten on gün sonra olur. Kızın rıza olup olmadığını öğrenmek için, eskiden kıza şapka atıp denenmiştir. Kız razı olursa, düşecek gibi hareket yapar, razı olmazsa dik oturur.

Söz kesmeye gelişinde erkek tarafı kız tarafına istenilen parayı, bazen de kıza hediye sunmuştur. Kız tarafı ise kızın çeyizinden bazı eşyaları hediye etmiştir (masa örtüsü, havlu, güveyin annesine, babasına ve güveye hediye). Genelde bu sırada kızın hediyesi (el işi mendil) de oğlana ulaştırılmıştır. Busıygin ve Şarifullina'nın (1990: 30) da belirttikleri gibi, Kasım Tatarlarında kızın annesi veya ablası oğlan tarafına düğüne rızalık simgesi olarak (*Qolak Söyenceşe*) gömlek, iki havlu ve hamur içi elma tatlısı (*alma bäleşe*) verir. Düğün vadesi olarak her iki tarafın birbirine hediye olarak havlular sunması, en önemli şartlardan biri olmuştur. Havlu, burada düğün simgesidir. Bayazitova'nın (1992: 22-24) da belirttiği gibi, Sergaç yöresinde (Nijniy Novgorog civarında) yaşayan Tatarlar ise sözlülerin önünde ateş yakarlar (*tselbây yandıruru*) ki bu alevin arındırıcı gücüne inandıklarından dolayı uygulanır; kızın veya oğlanın aklı başka birinde kaldı ise, o alevde yanıp kaybolması temennisi alevin gücüne bırakılmıştır.

Tatarlarda söz kesme, sofrada ağırlama ile sona erer ve bundan sonra sözü bozmak büyük günah sayılırdı. Söz kesme olayına Tatar Türklerinde *aldım-birdem, icabı-kabul* de denilmiştir.

Kereşen Tatarlarında *Aq Çığaru* (kızın çeyizinden beyaz renkte olan işlemeli havlu, sofralık v.b. sergileme), düğün gününde uygulanmıştır; bu ise kızın gençliğini, iffetininin simgesidir.. *Aq* çıkarıldıktan sonra, gelenler tepsiye hediyeler koyarlardı. Kız tarafı da güvey evine hediyeler hazırlardı; seccade, damat gömleği, palto, şapka, altın yüzük, el işi desenli havlu vb. Kız istemeye geldikleri gün güvey tarafı ayrı olarak çikolata, yazma, hamur içi elma tatlısı (*alma bäleşe*) getirirdi.

Söz kesme, tarafların birbirine bağlanmasının ilk adımı ise söz kesildikten sonra kız artık yalnız gezemezdi. Nereye giderse gitsin, yanında mutlaka kız arkadaşı veya kadın akrabası gelmek zorunda kalırdı. Bu koruma kollama olgusunun bir sebebi de devrinde söz kesildikten sonra, kız kaçırma olaylarının da olmasıdır. Hele kıızı beğenen başka bir erkek var ise! Bazen kızın varsa eski sevgilisi veya kıızı beğenen biri, düğün günü damadı küçük düşürmek için damadın geldiği arabadaki atın kuyruğunu keserdi. Eski Oğuzlar, Kazaklar ve Kırgızlarda atın kuyruğu yas alameti olarak kesilirken, Tatar Türklerinde bu hareket, gördüğümüz gibi, artık farklı bir

amaca hizmet etmekte ve horlama, rezalet simgesi olarak ortaya çıkmaktadır. Tatarlar arasında kızı kaçırarak evlenme olayları da nadiren olsa da yaşanmışsa da, buna iyi gözle bakılmamıştır.

Söz kesme, nişan ve düğün araları genelde uzun sürmemiştir. Söz kesildikten sonra iki taraf da düğün hazırlıklarını başlar Kız tarafı çeyiz, akrabalar için düğün hediyesi, düğün sofrası için erzaklar, oğlan tarafı da *kalm* (başlık parası) hazırlayacaktır. Bu zaman içinde, meselâ, Çepets Tatarları arasında gelin olacak kızı ve onun arkadaşlarını oğlan tarafı akrabalar sofraya hazırlayıp kendilerine davet ederlerdi (*Qızaşqa* geleneği). İki taraf akrabalar sırayla birbirlerini ağırlar ve bu sırada konuşulan hediyeler de verilirdi (*Kiyem Belün Kiliü*) ve düğün öncesi hamama girilirdi. (*Käben Munçası*). Akşam üstü de çaya davet edilirdi. (*Kiçke Çäy Eçeriü*).

Mişâr Tatarları ve Perm Tatarlarında ise istenilen paranın belli bir miktarı ödendikten sonra, güvey kız evinde beklenen misafir olmaya başlar, onlar için hatta özel oda hazırlanıp, gerdek yatağı serilirdi.. Yani, düğün ve nikâh olmadan gençler gerdeğe girip bir arada yaşamaya başlardı. Urazmanova'nın (1984: 73) da belirttiği gibi, bu tür geleneğe Başkurt, Kazak, Karakalpak, Kırgız ve Özbek Türklerinde de rastlıyoruz. Tatar düğününün farklı ve ilginç taraf da düğünün (*tuy, nikâh tuy*) kız tarafında yapılmasıdır.

Yine bir diğer Tatar kolu olan Kasım Tatarlarında da düğün öncesine ait farklılık ve çeşitlilik suna gelenekler vardır. Meselâ, düğünden birkaç gün önce her iki taraftan da yaşlı akrabaları *aş'a* çağırırlardı (*Tuy Aşı Aşaw*). Davetliler ise hamur işi, çikolata gibi yiyecekler ile gelirlerdi (*Sawım*). Düğünden önceki gün, kızları toplayıp sabahdan hamama (*Qızlar Munçası*) gönderirlerdi. Bu hamamda ilk önce gelin ile güveye mutluluk dileyerek bir çift karı koca, sonra da kız arkadaşı ile gelin olacak kız ve başka kızlar yıkanırdu..

Kızlar hamamdayken, kız evi güvey evine göndermek için *birnä* (çeyiz) hazırlığı yapardı. Bu çeyizi almaya güvey evinden iki-üç akraba gelir, kızak sadece erzaklar için *Aş-Su Çanası* (Erzaklar Kızağı), yatak gerekleri için de *Urm-Tüşäk Çanası* (Döşek-Yastık Kızağı) hazırlanırdu. Bu âdetde, yatak gerekleri yüklenen kızağa gelinin küçük erkek kardeşi ve yengesi de otururdu.

Kızlar hamamdan çıktıklarında, gelini düğüne hazırlamaya başlardı. Kız evine gelen misafirlere bal ikram ederlerdi (*Bal Aşaw*). Kasım Tatarlarında bu tören, kızın evli bayanlar statüsüne geçtiğine işaret ederdi (*Tastarlamağa Baru*). Kızlar gelin yanına ayak uçlarına basarak, birbirlerini eteklerinden tutarak girerler ve ona hediyeler sunarlardı.. İlk olarak kızın saçlarını bir örgüden iki örgü olarak örerdiler. (çünkü kız, artık yalnız hayattan iki kişi, bir aile olup yaşamaya başlıyor). Kız arkadaşları gelin olacak kızın saçlarını ağlaya ağlaya, veda şarkıları söyleyerek, saç mutlakla gümüş paralar (*täñkä*) de örülürdü. Etnografların verdiği bilgiye göre, bir

Tatar gelinin daha kendisi gözükmeden, onun saçlarına örülen *tânikâleri*, şakaklarına takılan *çulpıları*, bileklerine takılan ve değerli taşlar ile süslü gümüş bilezikleri şingirdardığı kaydedilmektedir. Yine bu âdeti tamamlayıcı bir başka âdet de Busıygin ve Şarifullina'nın (1990: 32) da belirttikleri gibi, saçları örüldükten sonra (beleklerin uçları bağlanıp konulmuş), kızın başı *Ak Börkänçek* (ak duvak) ile örtülmesidir. Sonra evli bayanlar kıza güveyin hediyesi gelinlik ile *kamzol'u* (kısa kollu uzun süslü yelek) giydirirlerdi Kız başlığını evli kadın başlığıyla (beyaz kendirden dikilen uzun eşarp, *tastar*) değiştirirler ve bu *tastar'ı* bir yıla yakın süre çıkarmak yasaklanırdı. Evlenecek kızın üstünden çıkardığı elbise de, evlilik dileğiyle kız arkadaşlarının birine atarlardı.

Gelin olacak kız, kızlık hayatı ve kız arkadaşlarıyla vedalaşma sırasında mutlaka ağlamalıdır. Tatar Türklerinde *Kız Ağlatma Türküleri*, düğün gelenekleri arasında özel bir yere sahiptir. Onları başka türlü *Jäl İtep Jırlaw* (Acıyarak Ağlama), *Sıqtaw, Tañ Quçat, Äcäl İtep Cırlaw* (Ecel Edip Ağlama) diye de adlandırılır. Eski devirlerde baba evinden ağlayarak ayrılan kızın gelecek hayatının güzel geçeceğine inanmışlardır. Gelin olacak kızlar, ağlayarak, onları güvey evinde bekleyen kötü ruhların şefkatini ararlardı. Ayrıca ağlamak için kızın kendi nedenleri de mutlaka varsa da; o artık kaygısız genç kız hayatı ile, baba evi, annesi ve kardeşleri ile vedalaşmıştır. Artık ne kadar bol bir hayata gitse bile, kız baba evindeki rahatlığı bulamayacağını anlamıştır. Tatar Türklerinde de, başka Türk boylarında olduğu gibi talihsiz gelin hakkında birçok ata sözü, deyim, beyit ve türkü vardır. Gelinin baba evinden gittiği zaman söylediği türkülerden misaller vermek yerinde olacaktır:

Äni, mine nik taptıñ?	Annem, beni ne diye doğurdun?
Äti mine nik sattıñ?	Baba, beni ne diye sattın?
Äti mine nik sattıñ	Baba, beni ne diye sattın
Yançıq tulı mal öçen?	Bohça dolusu mal için?
Yançıq tulı mal belän	Bohça dolu mal ile
Çırşı ızba salırsıñ,	Çamdan bir ev yaparsın,
Çırşı ızbañ eçenä	Çamdan evin içerisine
Çırşı estäleñ quyarsıñ,	Çamdan masa koyarsın,
Çırşı estäleñ östenä	Çam masanın üzerine
Aq samovar quyarsıñ,	Beyaz semaver koyarsın,
Qızıñ iskä töşkäçten	Kızın aklına gelince
Çäyeñne eçmi tuyarsıñ	Çayını içmeden doyersin. (Tatar Halk İcatı 1980: 13-14)
Ataqay, yortıñ salamdır,	Babacığım, evin samandır,

Salam bulsa da saraydır. Saman olsa da saraydır.
 Kaynişem yortı qabıqtır, Kayının evi kabuktur,
 Eçenä kersäm tamuğtır. İçerisi de tamu'dur. (Tatar Halık İcatı 1980: 60)

Ayrıca eğer kız sevmediği birisi ile zorla evlendirilmişse, ağlamak için neden daha fazla olur; Kız ağlatma geleneğinin, ritüelinin ilginç bir kısmı *Yar-Yar* türkülerinden ibarettir:

Ätekäyem öyendä Babacığımın evinde
 Kömeşem qaldı, yar-yar Gümüşüm kaldı yar-yar;
 Rizqım betmi min kitäm Rızkım bitmeden gidiyorum,
 Öleşem qaldı yar-yar Payım kaldı yar-yar.

Taraq teşem sındırıp Tarağın dişini kırarak
 Nik tarıysız yar-yar? Neden tarıyorsunuz (saçımı) yar-yar?
 Bäheten tapqan bılıl dip, Bahtını bulmuş bülbül diye
 Nik aldıysız, yar-yar? Neden kandırıyorsunuz yar-yar? (Tatar Halık İcatı 1980: 111)

Bayazitova'nın (1992: 36) da dikkate çektiği gibi, Kereşen Tatarlarında bir kız gelin olduğunda, ona *Borındıq İnäy* veya *Qıyamatlıq Äni* (Kıyametlik Anne) adı verilen saygıdeğer bir kadın eşlik eder ve o, yeni hayata başlayan kıza tavsiyelerde bulunurdu. İsminden anlaşıldığı, o artık kıyamet gününe dek bu nikâhın şahidi olmalıdır..

Kızı düğüne hazırlanırken, erkek evinde de eğlenceler sürerdi Kızlardan farklı olarak onlar keman ve *garmun* (akordeona benzer Tatar Türklerine özgü bir çeşit müzik aleti) çalarak şarkılar söylerler ve oynarlardı.. Sonra da kız çeyizini karşı almaya çıkarlar (*Qız Malı Qarşılav*) Kız tarafı ise akrabalar, her eşya için bahşiş isterlerdi. Güvey, kızın ağabeyine belirlenen az bir miktarda bahşiş verdikten sonra, çeyizi eve götürürdü. Gelin ve güvey akrabaları, gerdek gecesi için ayrırtılan odayı süslemeye ve eşyaları yerleştirmeye başlarlardı. Gerdek gecesi için hazırlanan yatakta kız ve erkek çocukları yuvarlatır veya gecelemeye çok çocuğu olan bir çifti davet edilirdi. Bu âdet, genç çiftin çocukları çok olsun dileğiyle yapıldığı aşikârdır.

Tatar Türklerinde kına gecesi geleneği yoktur. Gelinin ellerine kına yakılmaz. Fakat eskiden Tatar köylerinde kızlar saksıda kına gülü yetiştirip onun kırmızı çiçeklerini tırnaklarının üzerine koyarak, tırnaklarına güzel renk verirlermiş. Tabi ki, bu âdetin düğün ile alâkası olduğu söylenilemez.

3. Düğün

Tatarlarda düğün (*Tuy, Nikâh Tuy*), genelde kız tarafında yapılmıştır. Nikâh günü, kız evine güveyin annesi ve babası (*Töp Qodalar*) gelirdi. Onlar kendileri ile gelenek olarak çift kaz, beyaz undan pişirilen birkaç yuvarlak ekme (kümmâç), pişi (*yuaça, qatlama*), tatlı hamur rızıkları ve düğün için özellikle hazırlanan *çäk-çäk* (yağda pişirilen ve üzerine bal dökülen yuvarlak hamur parçalarından yapılan bir çeşit tatlı) getirirlerdi. Yukarıda söylediğimiz gibi, bu yiyecek hediyeleri genelde *Aş Çanası*'na (Yemek Kızağına) yükleyip getirirlerdi. Güveyin annesi ve babası ile ağabeyi, ablası veya halası ve amcası da gelirdi.. Kreşen Tatarlarında ise nikâha güveyin annesi ve babası değil, onların yerine seçilen saygıdeğer akraba çifti (*Qıyamätlek*) gelirdi. Ayrıca, Keräşen ve Çepet Tatarlarında düğüne, yanına savunma (*Kiyäw Yegete, Yan Saqçı*) olarak güvey kendisi de gelirmiş.

Düğün, Tatarlarda *imam nikâhu* ile başlatılmıştır. Bu amaçla çağırılan hoca ilk önce nikâh kitabına söz kesmede konuşulan hediyeleri ve parayı yazardı. Ayrıca bu kitaba, boşanacak olduğunda kıza güvey tarafından ödenecek para miktarı da yazılırdı. Sonra hoca, nikâha gençlerin rızalığını alırdı. Gençler bu törene katılmadıklarından dolayı, güvey için cevabı babası, kız için de cevabı iki şahit verirdi. Bu şahitler önce evin öbür tarafında perde arkasında oturan kız yanına gidip onun rızalığını sorarlar, güvey ile gelinin cevabı alındıktan sonra hoca, Kur'an'dan nikâh ile ilgili süre ve ayetleri okurdu. Nikâh esnasında bir düğüm bile kalmasın niyeti ile kızın saçlarını, küpeleri çözüldü. Bayazitova'nın (1992: 30) tespitine göre, Astrahan Tatarlarında kız, damatın evinden nikâha özel olarak gönderdiği *Nikâh Şalı*'nu örtünmelidir. Nikâh sona erdiğinde, sofraya oturulurdu. Mişärlerde ise nikâh, çay sofrası ile başlar ve nikâha gelen çiftler, çaydanlığın içine gümüş paralar atarlardı.

Tatarlarda *düğün sofrası*'na başka sofralardan farklı olarak, ilk önce bal ile tereyağı çıkarılır sonra mutlaka et suyunda pişen *tuqmaçlı aş* (tel şehriyeli çorba), hamur içine bulgur ve et veya ufak doğranan patates ve soğan ile et konulup pişirilen *bäleş* ikram edilirdi. Yine sofraya haşlanan patates ile et konulurdu. Et ikramından sonra sofraya akrabaların getirdikleri yiyecekler konulurdu. En sonunda sofraya ikramda çeşitli hamur tatlıları, bal, çikolata ve çay verilirdi. Kazan şehrinin kuzeyine düşen ilçelerde çaydan önce komposto da ikram edilirdi. Ağırlanan misafirler, gençler için para bağışında bulunurlardı. Yine âdet olduğu üzere sofraya çay ile beraber mutlaka *çäk-çäk* (*ballı töş, batırsaq, qaç-töş*) de çıkarılırdı. Asıl bu törenden sonra gençlere para bağışı başlardı.

Mişer, Kreşen, Çepets ve Perm Tatarlarında da yiyeceklerin aynen bu çeşitte olduğu bilinmektedir. Fark yalnızca çayın, sofraya yemeklerden önce verilmesidir. Birçok yörede düğün içkisiz yapılırdı. İçki olduğu zaman da sınırlı olduğu, içkininse, genelde bayramlara özel yapılan *sıra* (bira) olduğu malumdur.

Kazan Tatarlarında yapılan düğünlerin bir başka özelliği de, eskiden düğünün erkekler ve bayanlar için ayrı yapılmasıdır. Bayanları genelde erkekler gittikten sonra davet edilir, ikram aynı zaman yapıldığı sırada ise bayanlar ve erkekler farklı odalarda kalırlardı.

Tatar düğün âdetlerinin bir tarafı kız evinde düğün iki-üç gün sürer. Dünürleri kız evinden misafir olarak kızın akrabaları kendilerine davet eder ve onların evinde yeniden ikram uygulanırdı.. Misafirler bu evde geceye de kalırlar her sabah onlar için hamam hazırlanır ve *qoymaq* (krep) pişirilirdi. Bu gelenek *Tuy Küttäri*, *Tuy Alu* (düğün yardımlaşması) olarak adlandırılır. Öbür gün gene herkes kız evine sofraya toplanır ve onları gene kızın akrabaları bu sefer kendilerine davet ederlerdi. Bu eski düğün gelenekleri bütünlüğünde gelini yeni akrabalarına beğendirme geleneği de (*Qız Söyü*, *Kilen Qotlaw*, *Qız Kürsätü*) ise ayrı bir yer tutmaktadır. Gelin, iki kız arkadaşı ile aynı şalı örtünür, kayınvalidesi ve başka akrabaları da onu “tanıyıp”, hediyeler sunarlardı. Gelin de onlara cevap olarak kendi hediyelerini verirdi. Sonra gelin, herkese çay ikramında bulunurdu.

Düğünün üçüncü günü veda sofrası hazırlanırdı. Bu sofraya genelde *pilmän* adı verilen mantıya benzeyen yemek konulur. Bu yemeğin adı *Proşşay Pilmäne*, *Proşşay Çumarı* (Veda Mantısı) bilinir. *Pilmän* yerine bazen bulgur pilavı da verilir ve bu yemek de *Törtke Botqası*, *Poşşol Botqası* (Veda Lâpası, Artık Gidin Lâpası) adlandırılmıştır. Bu tasvir kız tarafında, kız evinde düğünü açıklayıcıdır. Düğünün karşı tarafında, güvey evinde ise süreç daha geç yapıldığı, bu sürenin de, gelinin baba evinde kalma süresine bağlı olduğu vak’adır.

Misafirler dağıldıktan sonra, gelin evi, damadı karşılamak için hazırlıklara başlar. Düğünün bu safhası büyük önem taşır, çünkü gençler bazen bu sırada birbirlerini ilk sefer görecekler ve gelecek hayatı da bir bakıma bu görüşmeye bağlı olacaktır.

Gelin ile damat için özel olarak evin ayrı bir tarafı hazırlanır. Birçok ilçede buna *Kelät*, *Aq Kelät* (Ak Otağ) adı verilir. Bu *kelät*, avludaki yapı da olabilirmiş (sıcak yaz günleri uyumak için yapılan serin küçük oda, kiler). Bu oda, çeyizin en güzel eşyaları ile süslenirdi. Gerdek yatağı ayrıca özen gösterilerek hazırlardı. Yatağı, kızın büyük yengesi serer ve döşekleri, yenge damadın kız yanında kalabileceği gün sayısına göre döşerdi. Bu yüzden gençlerin ilk görüşmesine *Tüşäkkä Sikertü* (Döşeğe Zıplatma) şeklinde nitelenmiştir. Sibiryada Tatarlarında bu geleneğin adı *Utaw Basu* olarak bilinir.

Yatak *çarşaw* (perde) ile örtülürdü. Maddî durumu daha iyi olan aileler, tüm yatağı dantelli *çibıldıq* (cibinlik) ile örterdi. Yatak yalnızca bir nesne değildir, işlevi soy devamlılığıdır.

Arğı yaqtan birge yaqqa	Öbür taraftan bu tarafa
Uramnarı, yularlı	Caddeleri, yolları;

Aq kelättä kemnär ikän? Ak otağda kimlermiş o? –
Tışqa çıqqan nurları Dışarıya serpilmiş nurları. (Tatar Halık İcatı
1980: 157)

Yatakta, soyun devamı olsun, ocak tütsün dileği ile erkek çocuk yuvarlanır. Bu âdet Türklerde ailenin adını ve soyun devamını sürdürecektir olanın erkek çocuk olmasına dair belirgin inançla bağlantılıdır şüphesiz. Yeni evlenen gençlerin ilk çocuğu da oğlan olsun istenir. Eskiden Tatarlarda oğlan çocuk için *imana* (ayrı arazi) de verilirdi. Meselâ, Tatarların büyük şairi Abdullah Tukay'ı da Kırlyay köyünde yaşayan *Säğdi abıy* ailesi bu araziye sahip olma hakkını elde etmek için evlâtlığa almıştır. Kız çocuğu olanların bu arazi hakkı olmazmış. Diğer yandan gelin olacak kız, yatak hazırlayanlara özel hediyeler de verirdi.

Damadı akşama doğru iki-üç erkek arkadaşı veya kız tarafından genç erkek akrabaları getirir. Onlar *Kiyâw Yegete* (Damat Yiğidi), *Kiyâw Saqçısı* (Damadın Koruması) olarak kimlik kazanırlar. Kız onlara da hediye; *Qızıl Başlı Sölge* (kenarları kırmızı ip ile işlenmiş havlu) verir. Bu bir mecburiyettir. *Kiyâw Yegetläre* (sağdıçlar) bu havluyu omuzlarından geçirirlerdi. Damadı karşılamaya kızın annesi, babası ve akrabaları çıkardı.. Ayrıca damat ile beraber kız evine mutlaka bir erkek çocuğun da gelmesi şart olmuştur (genelde damadın erkek kardeşi). Kız evine damat ancak para ödedikten sonra girebilirdi. Eskiden kızı evinden götürmek hiç de kolay olmazmış. Ancak savaşçı alırlarmış kızı. Ayrıca kız tarafı zorluk çıkarır, çünkü evlenen kız ile ailede bir aktif üye azalır. Damadın kızı alması, evden çıkarması o derece zordur ki bazen damadın geleceği köprü dahi yıkılmış... Damadın taşlandığı, dövüldüğü de anlatılır. Meselâ, Semerkant'ta yaşayan Özbekler, damada, ucuna çivi çakılmış oklava ile dürterlerdi. Bu türden âdetlerin Slav halklarında meselâ Beyaz Ruslarda olduğu bilinmektedir; kız evinin kapısı ateş çemberine tutulur, kızı almak isteyen damadın oradan geçmesi şart koşulurdu. Karpuhin'in (1975: 84) de belirttiği gibi, Başkurdistan'da yaşayan Ukraynalılarda da gelini almaya gelen at arabası eskiden, bunun için özel yakılan ateşten geçmek zorundadır. Tabi ki, burada ateşin temizleyici güce sahip olduğuna dair beslenen arkaik inancın devamlılığı önemlidir. Yalnızca hayat gerçekliğinde değil, masallara baktığımızda da bir kız ile evlenmek için kahramanın ateş, su ve karanlık ormanlar gibi çeşitli engelleri aşır, düşmanlarını yenerek kayın babasının çeşitli şartlarını yerine getirdiğini görebiliriz (*Qamır Batır*, *Dutan Batır*). Kahramanların gücünü, zekâsını sınağa gibi masalsı ve epik motifler, insanlığın ilk çağlarından beri yer alan düğün sınavları ve yıkılmak üzere olan egzogami çağının uzantısını göstermektedir. Kız ve erkek arasında yapılan bu tür mücadele, Tatar halk masal ve destanlarında önde gelen motiflerdendir (*Alıp Batır*, *Alpanuş*, *Tüläk* v.s.). Kız alırken ortaya konulan karşılıklar, zorluklar, anaerkil dönemden ataerkil döneme geçişin belirtileridir. Ayrıca, bu gelenek ataerkil döneme has olan kendi kavminden olan kızı başka kavme verme geleneğine protesto olarak

da görülebilir. Bu mücadeleler, bugün de düğün esnasında dramatik oyunlar şeklinde (damadı eve yaklaştırmama, dövme, karşılık gösterme) devam etmektedir. Sultangareyeva'nın (1994: 20) da aktardığı gibi, bu sırada uygulanan kızı saklama olayı da aynı zaman kötü ruhları şaşırtma niyeti ile yapılırdı.

Tatarlarda genelde eşikte kapı mandalı tutan erkek çocuk, "Kapı mandalı bir altın, bizim ablamız bin altın" der ve damat ile gelen gençler veya damat kendisi ona para verir. Bu âdet *İşek Bawı* türküsüyle aktarılmıştır:

İşek bawı ber altın,	Kapı bağı bir altın,
Bezneñ apay meñ altın;	Bizim abla bin altın;
Jılınıym disañ, ber altın	Isınıym dersen, bir altın
Bir, cizni, tış bik salqın.	Ver, enişte, dışarısı çok soğuk.
Saranlanır çaq tügel,	Cimrilik zamanı değıl,
Bir, cizni, qomsızlanma;	Ver, enişte, pintileşme;
Aqça birmi kertmibez,	Para vermeden giremezsin,
Tuqta, sabırsızlanma.	Bekle, sabırsızlanma.
Sineñ canaşñ bulsa,	Senin sevgilin ise,
Ul qaynıñnıñ apası;	O, kaynının ablası;
Bez biletsiz kertmibez,	Biz biletsiz sokmayız,
Bu bit cennet qapqası.	Bu bir cennet kapısı.
Bezne razıy qıl, cizni	Bizi razı et, enişte,
Bez qarşında Rizvanbız.	Biz qarşında Rıdvan'ız.
Hur yanına iltäbez:	Huriye kavuşturan
Bez Vildanbız, Ğıylmanbız	Vildan'ız biz, İlman'ız.
Bezneñ apay gäwhärder,	Bizim abla cevherdir,
Tännäre çın märmärder,	Teni sanki mermerdir.
Lalä, yaqut, cewhärder,	Lal, yakut ve cevherdir,
Awzı baldır, käwsärder.	Ağzı baldır, kevserdir.
Zur дәwlät iç, cizni, bu,	Ulu devlet bu, enişte,
Tağın monnan zur ni bar?	Daha büyük ne olur?
Torma malñ qızğanıp,	Malını acıyıp durma,
Can birsañ dä urnı bar!	Can versen de yeri var!

Birsân küp bir sin bezgä,	Vereceksen, sen çok ver,
Bez razıy tügel äzgä;	Razı değıliz aza.
Yawdır altın-kömeştän:	Yağdır altın-gümüştän,
Baqır törmä qäğazgä	Bakır sarma kağıda.. (Türkiye Dışındaki: 82-83)

Daha da eski zamanlarda, bu geleneğin daha farklı yaşandığı anlaşılmaktadır. *İdegey* destanında da yer alan *Qaplı Qamqa Yertu* (Sibirya Tatarlarında *Tupsa Yırtıts*) geleneği, bugün Kazan Tatarları tarafından artık unutulmuş durumdadır. Eşikten geçmeden önce değerli ipek kumaşı yırtma geleneği, artık erkeğin yeni statüye geçişini belirtmiştir. Bu gelenek, Başkurt Türkleri tarafından hâlâ uygulanmaktadır. Sibirya Tatarlarında ise *yırtıts* geleneği gerdeğe girmeden önce değil, damat evine geldiklerinde uygulanırdı. İki küçük kız, eşik üzerinde beyaz kumaş parçasını tutar ve bu *yırtıts*'a gelin basardı. Sonra ikiye yırtılan kumaş kızlara verilirdi. (Tatarı 2001: 345) Burada önemli olan detay, çok eski devirlerden beri bir mekân olarak eşğin etrafında oluşan bir sürü yasak ve inançtır.

“Gelin alma” törenleri, Türklere çok eski zamanlardan beri *saçı* uygulamalarına vesile teşkil etmektedir. Evlenmede saç yapılması, Türklere arasında bugün de varlığını canlı olarak sürdüren önemli bir âdettir ve onun temelinde eski inançlar yatmaktadır. Gelinin saç örgüsüne örülen, damat tarafından saç olarak dağıtılan ve sonra hamama girdiklerinde de pencere önü, hamam göbeği gibi yerlere konulan *täñkä* (gümüş akça), bolluğun, Gök'e özdeşliğin simgesi olarak yer, ev, hamam vb. yerlerde bulduklarına inanılan iyelerin şefkatini kazanmakta önemli rol oynamıştır. Gümüş *täñkä*, Gök rengini, yıldızı andırır ve Göğün bir parçası olarak algılanmaktadır. Yer'de yapılan bütün işlerde de onun başarı getireceğine inanılırdı. Süs eşyası olarak bir halkın giysilerinde ve hayatında yer alan *täñkänin* taşıdığı anlam, zaman geçtikçe değişikliklere uğramıştır. *Täñkänin* ilkel fonksiyonu, insan ve evren arasında bir bağlantı kurmaktır. Söz konusu, saç geleneği Slav, Germen kabilelerinde, antik Yunan'da da düğün gelenekleri içinde önemli yere sahiptir. Tatar Türklere de avluya veya eve girmeden damat, çikolata, fındık ve madenî para saçısı yapardı. Bu yiyecek ve paraları damada bakmaya gelenler toplardı. Kızın yengesi, gelin ile damada çay sofrası hazırlar ve onları yalnız bırakırdı.

Kasım Tatarlarında, farklı olarak, gerdek gecesine damat evinde girilir. Bu yüzden, Busıygin ve Şarifullina'nın (1990: 37) da belirttikleri gibi, Kasım Tatarlarında düğün, Avrupa tipinde gerçekleşen bir düğün olarak bilinir. Mişâr Tatarlarında da düğün bu tiptedir. Kazan Tatarları düğünü ise, tasnife bağlı kalırsa bilim adamları tarafından Orta Asya ve Kafkas tipi düğün olarak karakterize edilmiştir. Düğünün taraflar açısından mahrem olan boyutu ise gerdektir. Bu dahi beraberinde, gelin ve damat açısından kimi sembolik hareketleri getirmiştir

Zöfaf (gerdek) gecesinde kız, önce, odaya giren damadın ayağına basmaya veya şapkasını düşürmeye çalışırdı. Bu, evde kızın sözü geçsin dileğiyle yapıldı. Sonra gelin, damadın bel bağına çözerdi. Damat da bu gece için bel bağına özellikle sıkı bir şekilde, uçlarını gizleyerek bağlardı. Eğer kız bu bağı çözmek için çok uğraşrsa, damat onu “Bu işi bile beceremiyorsun” diye küçük düşürmüştü.

Aslında bel bağına çözme geleneğinin kökü çok eski zamanlara dayanmaktadır. Eskiden birçok halk için bel bağı kutsal sayılırdı. Bu nesnenin damadı da, gelini de büyüden koruduğuna inanılırdı. Slav halklarında bel bağı ile fal açarlardı. Ruslarda ise bel bağına bağlamadan sofraya oturulmazdı..Rusya'nın kuzeyindeki Arhangelsk ilinde de eskiden Ruslar, bel bağı ile asla hamama gitmezlerdi.. Karakuzova ve Hasanov'un (1993: 75) da kaydettikleri gibi, Güney Sibiry Türkleri bugün de bel bağına insanın canının bulunduğu en önemli eşya olarak kabul ederler. Öyle ki bel bağı kimseye hediye edilmez. Sultangareyeva'nın (1994: 37) tespitine göre ise Buryatlar, yeni doğan çocuklara beşik kertmesini bel bağları değişimi ile yaparlar. Fin-Ugor halklarından olan Marilerde de bir kız bir erkek ile evlenmeye rızalığını bildirirken, ona bel bağı hediye eder. Tatarlarda ise bel bağına çözme geleneği doğum ile ilgili gözlenmiştir. Bel bağına kolay çözen gelin, doğumu da kolay yapar, zor çözen ise doğumda da zorlanır şeklinde bir inanç vardır.

Bel bağına çözdükten sonra gelin kocasına saygı göstererek, ailede onun baş olacağını kabul ederek, ardından damadın ayakkabısını çıkartırdı. Burada da damat ayak bağına sıkı bağlar ve kızın uğraştığını gülümseyerek izlermiş. Bu âdeti Tatarların meşhur yazarı Aliasker Kamal *Bankrot* adlı piyesinde ustaca tasvir etmektedir.

Gerdek gecesinin sabahı erkenden gelin ile güvey için *kiyâw monçası* (damat hamamı) hazırlanırdı.. Hamamın taşına güzel koku çıksın diye *sıra* (bira) dökerlermiş. Gelin ile damat, hamama gün ağarmadan giderler, damat, pencere önüne hamamı hazırlayan kişiler için sabun koyar, üstüne çıkarak buharda kiri çözmek için yapılan basamaklı bir çıkık üzerine de gümüş paralar sererdi.

Hamam, yıkanma başlı başına bir kültür olayıdır. Eskiden sıcak ülkelerde damat ile gelin nehirde yıkanırldı. Onların yıkandığı su kutsal sayılır ve o suyu kovaya alıp inek, at gibi hayvanların üzerine dökerlermiş. Soğuk ülkelerde ise hamam, yıkanma mekanı olarak tasarlanmıştır. Tatar Türklerinde başka Türk boylarından farklı olarak hamam geleneği büyük öneme sahiptir. Eskiden de günümüzde de her köyde, her ailede mutlaka hamam vardır ve yeni doğan bebek olsun, yeni evlenen çift olsun, özellikle hamama girmek zorundadırlar. Halk inançlarında su, büyüleyici temizleme özelliğine sahiptir. Suyun kutsal tanınması evrensel bir inançtır. Kagarov'un (1929: 151-194) da belirttiği gibi, birçok halkta (Antik Yunan, Hind vb.) hamam geleneği, gelinin su tanrısı ile “nikâhlanması” sonucu sahip olacağı doğurganlık gücü hakkında mitolojik bir görüşün uzantısıdır. Çünkü kadim insanlar, suyun doğurganlık simgesi olduğuna inanmışlardır.

Damat hamamdan gelinin diktiği gömleği giyip çıkar. Damat da geline altın yüzük veya değerli şal gibi hediyeler sunar.. Gerdek gecesi sonu damadın geline hediye verme geleneği *Qız Quymna Salu* (Kız Koynuna Koymak) olarak adlandırılmıştır. Damat ile gelin hamamdan döndüklerinde, çifte *Kiyäw Qoymağı* (Damat Krepi) hazırlanırdı. Yeni evli çift, birkaç gün odalarından çıkmaz ve birbirinden ayrılmaz, onların hizmetinde de kızın büyük yengesi bulunurdu. Bazen damat, geceleme için belirlenen gün sayısı geçtiğinde, kimseye gözükmeyen kendi evine giderdi.. Fakat genelde birkaç gün geçince kızın annesi ve babası, gençleri ortak çay sofrasına çağırır veya kendileri onların odasına gelirdi. Bu görüşme *Küreşü, Kiyäw Kürsätü, Kiyäw Qotlaw* olarak adlandırılır.

Damadın kız evine nikah sonrası ilk gelişinde yanında birçok hediye ve para getirmesi de şarttır. Yukarıda saydığımız hediyelerin dışında, damat, yatak seren yengeye de, hamam hazırlayanlara da, otağı hazırlamaya yardım eden kızlara da, köy çocuklarına da hediye vermek zorundadır.

Damat ilk gelişinde kız evinde iki günden sekiz güne kadar kalabilirdi. Ondan sonra damadı geri götürürlerdi. Sonra damat haftada bir kere, genelde Perşembe günü akşam gelip sabah giderdi. Bu zamana *Kiyäwläp Yörü* veya *Bikäçläw* denir. Bu geleneğin süresi, her iki tarafın maddi durumuna bağlıdır. Genelde kız damat evine iki-üç hafta sonra (damadın ikinci veya üçüncü ziyaretinden sonra) götürürlerdi. Fakat kız zengin, varlıklı aileden olduğunda bu gibi damat ziyaretleri ilk çocukları doğuncaya kadar da sürebilirdi. Tatar Türklerinin *Kiyäwläp Yörü* geleneği, alaycı bir üslupla Ayaz İshakî'nin *Damat* adlı eserinde anlatılmıştır. Gene de gelini işçi olarak bekleyen bir aile, onu bir an önce kendi evlerine getirme çaresinin arandığı bu sosyal bağlam; *Kilen Töşerü* (Gelini damat evine getirme) olarak tasvire değerlidir. Kazan Tatarları bu günü genelde *Sabantuy* bayramına denk getirmeye çalışırlardı. Kızın baba evinden gitmesi Mişär, Kasım, Perm ve Keräşen Tatarlarında ağıt yakılarak yapılırdı. Kazan Tatarlarında bu tür gelenek yoktur, belki çok eskiden olmuştur, fakat günümüzde korunmamıştır. Sadece damat tarafından uygulanan saç geleneği yer almaktadır. Saç yapıldıktan sonra düğün arabası yola çıkardı. Kasım Tatarlarında ise damat ile gelini uğurlarken tüfek de atılırdı. Bayazitova'nın (1992: 61) da belirttiği gibi, Keräşen Tatarlarında, kızın annesi damada "Buğday harmanı gibi kızımızı verdik sana, yulaf harmanı gibi yapmayın" dediği kaydedilmektedir. Bazı yörelerde kız ile damat eşikten bir birlerine bakılarak, bir ayaktan atlatılırdı. Astrahan ve Sibiry Tatarları ise kız, baba evini unutmasın diye eşikten arka arka çıkarırlar ve kıza "Bundan sonraki hayatın süt gibi pak olsun" diye süt içirirlerdi.

Tuy Atları (Düğün Atları) gelin ve damadı taşıyan araçlardır. Damat ile gelin için ayrı, kapalı araba hazırlanırdı. Bu da onları kötü ruhlardan, nazardan koruma amacı ile yapılmış olmalıdır. At arabası özenle süslenir; atların yularlarına gelin ile damadı kötü ruhlardan korumak için çan takılır, renkli kurdeleler bağlanır, oturduğu yerine

de döşek serilirdi. Kız, at arabasına binerken türkü de söylerdi..

İ atım sin, turatım, Atım sen, iyi atım,
 Minn jaqşı küräs bulsa, Mutlu hayat bekliyorsa,
 Un ayağın aldan bas Sağ ayağını atla.
 İ atım sin, turatım, Atım sen, iyi atım,
 Minn käylek küräs bulsa, Mutsuz hayat bekliyorsa,
 Sun ayağın aldan bas Sol ayağını atla.(Bayazitova 1992: 86)

Yola çıkmadan, damat ile gelinin oturduğu at arabasının güneşe doğru çevrilmesinin ise, güneşe tapma çağından kalan bir uzantı olduğu söylenebilir.

Damat evinde gelin, gene birçok tören yerine getirilerek karşılanır. Astrahan ve Sibirya Tatarlarında gelin ile damadın geldiği araba, kapı önünde yakılan ateş üzerinden geçirilirdi. Sonra gelin kapıyı açan kişiye havlu veya mendil gibi hediye verirdi. Bazı ilçelerde ise damat evinin avlusuna girdiğinde gelin ile damadın üzerine çikolata, fındık ve pirinç gibi yiyeceklerden saç yapılırdı. (Tatarı 2001: 345)

Yeni gelen gelin, önüne çıkanlara eğilip, onların hayır duasını alırdı. Genç geline güzel dileklerde bulunarak *arbaş* (büyü metni) söylenirdi. Bu, gelini kaynata evinde bekleyen düzene, kurallara hazırlama geleneği olarak algılanmalıdır.

Eşikte yeni evlileri damadın annesi karşılar. Kapı önü, eşik Türklerde de, başka birçok halkta olduğu gibi, kutsal sayılmaktadır. Eşik ile ilgili birçok inancın da olduğunu hatırlanmalıdır; “Eşiğe oturursan, bücür kalırsın; eşikte görüşülmez” vb. Eşik ile ilgili inançlar doğum ve ölüm gelenekleri içinde de önemli yere sahiptir. Birçok halkta eşige adanarak kurbanlar kesilir, hediyeler sunulur. Bayazitova'nın (1992: 83) da vurguladığı gibi, eşik, yabancı ruhlar ile insanlar arasındaki sınır olarak kabul edilmiştir. Dügünde de kayınvalide gelini eşikte karşılar ve gelinin ayak altına “*Tökle ayağın belän, kilen*” (Uğurlu ayağın ile, gelin) dileği ile ters çevrilen kürk veya halı, genelde minder sererdi. Sonra kayınvalide geline eklemek, tereyağı ve bal ikram ederdi. Bu geleneğe eklemek ve yağ, gelinin hayatı bereketli; bal, dili tatlı; minder de huyu yumuşak olsun dileği ile sembolik anlamlara sahiptir. Kasım Tatarlarında ise damat ile gelinin başlarına *tänkä* (madenî para, akça) ile kuru üzüm de atılırdı. Böyle yapıldığında, insanlar *tänkä* ile kuru üzümü toplamak ile oyalandıklarından, gelin de nazara gelmeyecek diye inanılır. Eskiden, damadın annesi geline ayak ile sarı bal da sunmuş. Bu geleneğe biz destanlarda da; meselâ, *İdegey* destanında rastlamaktayız.

Tatar Türklerinde kaynana ile kayın babaya yöresine göre değişik isimler verilir: Kaynanaya genelde *qaynana*, *änkäy*, *biana*, daha nadir *biyem*, *inükä* derler, kayın babaya da *ätkäy*, *qaynata*, *biata* derler. Damat ise gelinin anne-babasına *äbi* ve *babay* olarak seslenir.

Gelin eskiden damat evine girince hemen duvara havlu asar ve bu gelenek *Elep*

Kerü olarak adlandırılmıştır. İlk olarak gelin kerpiçten yapılı ve sıva üzeri kireç ile beyaza boyalı ocak yanına getirilirdi. Bu gelenek, Türklerin eski çağlarda ateşe tapmaları ile bağlı olarak düşünülebilir. Gelin, artık bu evin ocağının koruyucusu, onun tütmesini sağlayacak kişi olarak kabul edilmektedir.. Ayrıca Tatarlar, her eve sahip çıkan ev bekçisi olarak tanınan mitolojik bir varlığın da ocak yanında yaşadığına inanırlardı. Gelin ocak yanına getirip, ocağa selam vermekle beraber ev bekçisine de kendisini tanıtmış olur ve onun merhametini almış olduğuna da inanılırdı. Sonra da gelinin ellerini hayatında açlık, fakirlik görmesin dileği ile una batırırlardı. Yukarıda saydığımız geleneklerden aileye verilen öneme, Türklerde evin, eşğin ve ocağın kutsallık kazanması ile sonuçlandığına daha bir kez tanık oluyoruz.

4. Düğün Sonrası Gelenekler

Tatarlar arasında her yörede ortak olan başka bir gelenek daha var ki, o da *Öy Kiyenderü, Sandıq Açu* (Güvey Evinin Süsleme, Çeyiz Sandığını Açma) geleneğidir. Birçok ilçede bu gelenek, kız damat evine gelmeden bir gün önce yapılır ve bu geleneğe bazı yörelerde *Aq Çığaru* şeklinde adlandırılmıştır. Evi, gelin olan kız genelde yengesinin yardımıyla süsler. Perdeler, duvar süsleri (seccadeler, havlular, el işi peçeteler) kızın çeyizinden yenileri ile değiştirilir ve yeniden süslenen evi görmeye komşular da gelir.

Yukarıda bildirdiğimiz gibi, eskiden geline büyük bir hayvan hediye edilmiş (dana, koyun), gelin de cevap olarak damadın annesi ve babasına havlu sunarmış. Bazı yörelerde bu hayvanı geline arabadan indiğinde getirirler ve gelin de getirilen hayvana dayanarak inerdi. Bu yüzden bu hayvana *Tayançıq* (destek) veya *İnce* (miras anlamında) ismi vermişlerdir. Bazı yörelerde ise gelini eve aldıklarında gelinin eline yular tuttururlar ve gelin bu yuları, kayın babası vereceği hayvanı gösterinceye kadar elinden düşürmezdi. Bazen de bu hayvan, gelin eve girip duvara havlu astığında verilir.

İdil boyunda ve Urallarda yaşayan halklar için düğünle ilgili bir başka ortak gelenek, *Kilengä Su Yulın Kürsätü (Su Yulın Açtırı)*, geline su yolunu gösterme geleneğidir. Tabi ki, gelin başka köyden gelmişse! Su yoluna, genç geline bakmak ve selamını almak için yaşlı insanlar çıkar. Genç kızlar, gelini çeşme yanına götürürler ve kovalara su almaya yardım ederler. Gelin, yolda bir kelime söylemeden, su iyesinin merhametini kazanma amacı ile kovalara su doldurmadan çeşmeye madenî para atar ve kendisi ile gelen genç akrabalarına da hediyeler verir. Bu gelenek de birçok halkta ortak bir gelenektir. Sultangareyeva'nın (1994: 97) da belirttiği gibi, kutsal ve hayat verici su aracılığı ile kızın yeni bir sülaleye girmesi simgeselleştirilmiştir. Gelinin getirdiği su ile çay içilir, sofraya kurulur ve bu sofraya misafirler çağrılırdı.

Gelinin kayın babası ve kayın validesi karşında başı açık ve yalın ayak yürümesi

ayıp sayılırdı. Bu yasak, Potapov'un (1953: 94) da belirttiği gibi, Tuvalarda da vardır.

Tatar Türklerinde de gelinin kocasının ve erkek akrabalarının adlarını söylememesi, belli bir süre için onlarla konuşmaması benzer yasaklardan sayılmalıdır. Bu durum (*Dil Gizleme*), altı haftadan ilk çocuk doğuncaya kadar sürebilir ve geline kayınbabasının hediye sunarak konuşmasına izin vermesi ile sona ererdi. Bu geleneğin de kökleri uzak geçmişe, kızın rızalığını almadan evlendirdikleri dönemlere uzanmaktadır. Bu yüzden gelin de düşmanlığını bildirmek için kayın babası, kayın validesi ve kayınları ile konuşmaz ve söyleyecek bir sözü olduğunda kocası aracılığı ile iletirdi. Tatar Türklerinde ortaya çıkan "Gelin kişi, eksik kişi. Sözü varsa, kocası aracılığı ile iletir" gibi deyim de bu gelenek ile yakından ilgili olmalıdır.

Aynı zamanda gelin, kocasını da adı ile çağırmadan, ona başka söz ile hitap ederdi. Meselâ, *ütise* (babası) gibi. Bazı halklarda (meselâ, Karaçay-Malkar ve Anadolu Türklerinde, Taciklerde, Afganlarda) bugün de kadın kocasına *er kişi* olarak veya çocuğunun ismini ekleyerek seslenir. Meselâ, *Mehmedin babası* gibi.

Urazmanova'nın (1984: 80) tespitine göre, Çepets, Mişer Tatarları ve Kreşenlerde gelin, düğün esnasında Kazan Tatarlarında olduğu kadar aktif olmadığı görülmektedir. Hatta evi süslemeye de katılamazdı. Gelin, duvak açma geleneği yapılıncaya kadar tamamıyla *börkänçek* (beyaz duvak) ile örtülüp perde arkasında veya avludaki başka bir oda içinde otururdu. Mişärlerde ve Keräşen Tatarlarında ise, Bayazitova'nın (1992: 171) da belirttiği gibi, börkänçek ile örtülen gelini misafirlerin yanına çıkarırlar ve iki taraftan iki oğlan çocuk yaklaşarak oklava ile genç gelinin duvağını açarlardı. Bu gelenek Astrahan Tatarları tarafından hâlâ uygulanmaktadır. Kazan Tatarlarında ise gelin daha serbest olmuş ve yüzünü de ihtiyacına göre yazma kenarı ile kendisi örterdi.

Düğün sonrası yine gelin geldikten sonra damat evinde de aynen düğün sofrası hazırlanır, yemek yenilirdi. Farklı olarak, bu sofrada artık gelin ile damada bir arada oturmayaya izin verilirdi. Fakat bu sofraya kızın annesi ve babası davet edilmez, onları özel olarak düğünden sonra çağırırlardı.

Öbür gün de yaşlı akrabaları ve komşuları davet edip *Kilen Toqmaçı* (Gelin Şehriyesi) yapılırdı. Kız evinde ise gençleri davet edip *Qazan Qaytarı* (Kazanı Götürme) sofrası kurulurdu. Damat evine de özel olarak kızın annesi ve babası davet edilirdi. Bundan sonra artık her iki taraf birbirlerine davetsiz de gelebilirdi.

Zaman geçtikçe düğün ile ilgili gelenekler de değişime uğramış, çağa ayak uydurulmaya çalışılmıştır. Böylesine yeni gelenekler ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat bu değişiklikler her yörede aynı olmadığı için, farklılıkların artmasına da neden olmuştur. Kazan Tatarlarında söz kesme ve düğün ile ilgili sorunları kız ile oğlanın annesi ve babası hallederken (ayrıca baba), Mişär ve başka etnik topluluklarda ise bu amaçla akrabalar toplanırdı.

Bütün Tatarlarda, düğün gelenekleri sırasında ayrıca *imam nikâhı* büyük öneme sahip olmuştur. Düğün sofrası düzeni de şeriata uygun olarak uygulanır; önce erkekler davet edilip, bayanlar sonra ağırlanırdı. İmam nikâhı, erkekler toplandığı sofraya denk getirilirdi. Sofra başında türküler, şarkılar söylemek, sonra da oynamak din adamları tarafından uygun görülmemiştir.

Tatarlarda görücü aracılığı ile yapılan düğünlerin dışında, kızın beğendiği erkekle gizli olarak evlenmesi gibi bir gelenek de yaygındı. Bu geleneğe *Yabışıp Çığu* (Yapışarak Evlenmek) denilmiştir. Böyle durumlar gençlerin anne ve babaları evlenmelerine bir türlü rıza olmadıkları zaman ortaya çıkmıştır. Sevmediği erkek ile evlenmek üzere olan kızın da bundan başka bir çaresi kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu tür evliliği her iki tarafın büyükleri kınadığı da açıktır. Çünkü bu olay, gençlerin büyüklerin sözüne kulak vermeme, büyüklere saygısızlık olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden de bu tür evliliğe baş vuran gençler, ilk başta gizlenmek zorunda kalırlardı. Fakat artık kızlarını yeniden baba evine alması mümkün olmadığından kızlarının rezil olduğunu da unutmuyarak anne ve baba, çocuklarına nikâh kıydırmak zorunda kalırdı. Doğal olarak, bu olaydan sonra artık düğün yapılmazdı. Oğlan evi, belli bir para miktarı öder ve nikâhı da kendi evlerinde kıyardı. Bazen de kız evi, kendilerini küçültülmüş sayarak, kızları ile bir türlü görüşmek ve ona çeyizini de vermek istemezdi. Ancak zaman geçtikçe her iki taraf da yumuşar ve bir araya gelirdi. Bazen de kız zengin aileden olup fakir bir genci severse, bu tür gelenek, düğün masraflarından kaçmak için bilerek yerine getirilirdi.

Gene de *Yabışıp Çığu*, nadiren görünen bir olay olmuştur. Daha nadiren Tatar Türklerinin hayatında kız kaçırma olayları yer almıştır. Bu tür bir olayda kız, istemeden kaçırılmış. *Qız Qaçırır* (Kız Kaçırma), Türklerde çok eski dönemlerden itibaren bir evlenme usulü olarak kendini göstermekte olsa da, aynı *Yabışıp Çığu* gibi toplum tarafından ayıplanmış ve kınanmıştır.

5. Sovyet Döneminde Tatar Düğünü

Sovyet döneminde başka geleneklerden ziyade özellikle düğün gelenekleri, kökten değişmeye başlamıştır. İlk dönem çok karşılıklı gelişmeler ile ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde daha görücülük usulü ile evlenme devam etse de, artık düğünler daha mütevazı, daha sade bir şekilde yapılmaya başlamıştır. Kalın, çeyiz, hediye gibi giderlerin miktarı daha azalmakta, kızın düğün sonrası baba evinde kalması, damadın kız evinde misafir olması gibi durumlar da değişmektedir. Bolşevik ihtilâli sonrası yıllarda birçok genç, aile hayatını yeni düzende yapma isteği ile genelde evlerinden kaçarak, anne baba rızalığını sormadan evlenirdi. Bazen de böyle durumlara gençleri ekonomik şartlar zorlamıştır.

Dine karşı savaş açan Sovyet hükümeti, artık düğün geleneklerinde imam

nikâhından başka uygulamayı uygun görmüştür. Gençler için, halk dilinde *Kızıl Dügün* olarak bilinen düğünler yapılmaya başladı. Bu dönemde gençleri genelde medeniyet sarayında sahneye konulan ve kırmızı kumaş ile örtülen masa başına oturtup evlendirdiler. Kutlama ve hediye verdikten sonra, gençler şerefine konser yapılır, sonra da bütün gençler çay sofrası hazırlar ve eğlenirdi. Sovyet dönemine has kızıl düğün, halk düğününe benzer bir gelenek olarak ortaya çıkmıştır.

Geçen asrın otuzlu yıllarından altmışlı yıllara doğru, düğün ile ilgili gelenekler daha da azalmıştır. Gençler, artık kim ile evleneceklerine yalnız kendileri karar vermeye başlamıştır. Genç, evlenmek istediği kızı kendi evine kızın isteği ile, genelde geceye doğru kültür merkezinde uygulanan oyunlardan götürürdü. Oğlanın da kızın da birer arkadaşı onlara eşlik ederdi. Evde gençleri sofraya hazırlayıp beklerler ve kız erkek evinde kalıp, onun yengesi veya ablası ile gecelerdi. Sabah erkenden erkeğin yakın akrabaları kız evine gidip kızın anne ve babasına durumu anlatır ve onları sofraya davet ederdi. Aynı gün imam nikâhı da kıyılırdı. Kırklı yıllardan sonra bu sofraya erkekler ile bayanlar aynı anda davet edilmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren büyükler sofrası *Olılar (Qartlar) Tuuyı* (Büyüklerin Bulunduğu Dügün) gençler sofrası da *Yäşlär Tuuyı* (Gençlerin Bulunduğu Dügün) olarak anılmaya başlamıştır.

Çoğu zaman gençler, nikâha katılmak istemezler ve nikâh onlardan başka okunurdu. Önemli olan da, yetmiş yılı kapsayan Sovyet rejimi döneminde din ve dinî gelenekler ne kadar kısıtlansa da, gençler arasında imam nikâhı kıyma geleneğini ortadan kaldıramamasıdır. Büyükler bu nikâhı gençlere, onlar isteseler de istemeseler de kıydırmaya devam ettiler. Dügün gelenekleri de ne kadar değişikliklere uğramış olup, düğünün isteme ve söz kesme, *Nikah Tuuyı*, düğün sonrası damadın misafir olması ve gelinin kocasının evine gelmesi (*Kilen Töşerü*) gibi safhaları manasını değiştirmiş olsalar da kendilerini korudular. Fakat kalın ve geline verilmesi gereken hayvan gibi safhalar artık ortadan kalkmış ve gençler de ancak kendi istekleri ile evlenmeye başlamışlardır. Çünkü bu dönemden itibaren erkekler ve kızlar artık devlet işinde çalışmaya ve birbirleri ile yakından görüşüp anlaşmaya başlamışlardır. Okuma oranının Kazan Tatarları arasında çok yüksek olması da erkekler ile kızların aynı haklara sahip olmasını ortaya çıkarmıştır.

6. Günümüzde Tatar Dügün Âdetleri Hakkında

Günümüzde Tatar düğünleri, kız ile gencin evlenme isteklerini bildirip, bu konuda anne ve babalarına haber vermesiyle başlar. Gencin babası ve annesi, bir çift yakın akraba ile kız istemeye gelirler (*Qız Sorawı*). Ayrıca, kız ailesinin rızalığını almaya artık genç kendisi de gelmektedir. Bu görüşme sırasında düğün yapılacak gün, her iki taraf davet edecek misafirler sayısı ve düğünün nerede yapılacağı açıklanır. Bazen hediye verilecek yakın akrabaların listesi de hazırlanır. Bayan akrabalara genelde elbiselik

kumaş, erkek akrabalara da gömlek gibi hediyeler verilir. Başka akrabalara da yazma, havlu gibi hediyeler hazırlanabilir. Düğün sofrasını hazırlayanlara ayrı hediyeler verilmelidir. Bu hediyelere *Kiyâw Büläge* (Damat Hediyesi) ve *Kilen Büläge* (Gelin Hediyesi) denilmekte ve onlar, taraflara genelde düğün sonrası sunulmaktadır.

Ailelerin rızası alındıktan ve düğün yapılacak gün belirlendikten sonra, kız ile erkek, nikâh dairesine gidip dilekçe verir ve düğüne davet edilenlere davetiye kartpostalları dağıtırlar.

Tatar Türklerinde artık nişanlı olma durumu yoktur. Kız isteme ile nikâh, günümüzde bazen aynı gün (genelde, Cuma veya Pazar günü) yapılır.

Hâlâ her Tatar kızı *Birmü* (çeyiz) hazırlamaktadır. Bu çeyizde mutlaka bulunması gereken şeyler; yorgan, kaz veya tavuk tüyünden yapılan yastıklar, yatak takımı, masa örtüsü, havlular vb. Bunlar yeni evlenen bir ailenin en başta ihtiyacı olacak eşyalardır.

Eskiden kız için düğün elbisesi ve başka giyimleri damat tarafı hazırlamışsa da şimdi bu kurala uyulmamaktadır. Günümüzde düğüne kız tarafından giyilen beyaz uzun gelinlik ve beyaz ayakkabı, damat tarafından giyilen siyah takım elbise ve siyah ayakkabı ile beyaz gömlek, çağa uygun olarak giyilmektedir. Eskiden Tatarlarda bu tür giysiler olmamıştır. Altmışlı yıllardan düğün simgesi olarak bilinen alyans yüzükler takma da çağa uydurulan bir gelenektir. Fakat günümüzde de genelde kıza düğün elbisesi ile alyans yüzükleri damat evi alır.

İmam nikâhı, düğünden bir hafta önce ve Kazan Tatarlarında hâlâ kız evinde kıyılmaktadır. Nikâha damat tarafı mutlaka çift kaz, iki tabak *çäk-çäk*, iki kap çikolata gibi hediyeler ile gelir. Hediyelerin çift olmasına özen gösterilir. Nikâh kıyıldıktan sonra kız evinde çay sofrası hazırlanır.

Akşama doğru gençler yalnız bırakılır. Gerdeğe imam nikâhından sonra kız evinde girilir. Ertesi gün hazırlanan *Kiyâw Munçası* (Damat Hamamı) ile *Kiyâw Qoymağı* (Damat Krepisi) da önemini kaybetmeyen gelenekler sırasında yer almaktadır. Damat, nikâhtan düğüne kadar olan zamanı kendi evine dönerek geçirir. Kız ise babası evinde kalır.

Düğün arabaları, düğün olacağı gün sabahtan kurdele ve balonlar ile süslenir. Çan takma geleneği de bazı yörelerde korunmuştur. Sonra da damat, genç akraba ve arkadaşları ile kıza almaya kız evine gider. Kız evine geçip gelini elde etme yolunda damat bugün de zorluklarla karşılaşmaktadır. Meselâ, damat arabasını cadde başında yola ip gerip karşılarlar. Arabalar orada durur ve karşılık olarak bahşiş vermeden yola devam edemezler. İp gerenler, genelde kızın komşularıdır. Kız evinin önünde damadı ve gelenleri kızın annesi, babası ve akrabaları karşılarlar. Kız tarafı ile oğlan tarafı karşılıklı türküler söylerler. Sonra da damadı sınavlardan geçirmeye başlarlar. Meselâ, kızın bulunduğu evi kilitlerler ve anahtarını su ile dolu büyük bir cam kavanoza

koyarlar ve damat evi açabilmek için o suyu içip bitirmek zorunda kalır. Veya anahtarı horozun ayağına bağlayıp bu horozu avluya salarlar. Damat da anahtarı elde etmek için bu horozu yakalamak zorunda kalır. Anahtar ile evin kapısı açıldıktan sonra da her eşikte kızlar farklı sınavlara devam ederler. Meselâ, bir kartona düşürülen ruj izlerinden veya birçok bebek fotoğrafından damat kendi gelinine ait olanını bulmak zorundadır. Tabi ki, bütün bu sınavlar sırasında damat tarafı erkek arkadaşları, kızları itip eve girmeye çalışırlar. Damat artık kıza ulaştım dediğinde de, başları şal ile örtülü ve sadece elleri açık kalan birkaç kız arasından kendi gelinini tanımalıdır. Karpuhin'in (1975: 87) de belirttiği gibi, damat gelmeden önce gelini saklama geleneği sadece Tatar Türklerinde ve Başkurlarda değil, Fin-Ugor kökenli olan ve Tatarlarla sınırdaş Mordva halkında da vardır.

Nihayet damat ile gelin kavuştuktan sonra bütün gençler, daha önce hazırlanan sofraya oturur ve eğlenirler. Sofrada Tatar Türklerinin meclis türküleri (arkadaşlık, gençlik ve aşk konulu) ve gençlere güzel dilekler söylenir. Sofrada yemek çeşitleri değişirken, gençler avluya çıkarak oyunlar da oynanır.

Bu gün gençler kendileri ile ayrı bir arabaya kızın çeyizini de yüklerler. Kızın çeyizi ayrı sandığa konulur. Kızın yengesi veya başka yakın akrabası bu sandığın üzerine oturup bahşiş ister, yani çeyizi damada "satar".

Sonra gençler, nikâh salonuna *Devlet Nikâhını* kıydırmaya giderler. Bu nikâha genelde sadece gençler katılır. Akşam saat altıya kadar zaman varsa, ağaçlık veya piknik yerlerine gidip eğlenirler, akşam da damadın evinde (veya kafeteryada) *Yâşlâr Tuyni* (Gençler Düğünü) başlar. Bazen de Gençler Düğünü kız tarafında, damat tarafında ise Büyükler Düğünü olur. Genelde ise her iki düğünü de erkek tarafı yapar. Bazı yörelerde her iki düğün kız tarafında da, damat tarafında da yapılır.

Bir gün önce damat evi kız tarafından süslenir: perdeler, yatak örtüleri değişir, vitrine güzel yemek ve çay takımları, kristal takımlar yerleştirilir. Damadın annesi bugün de geline "*Tökle Ayağını Belân Kildeñ*" (Hoş geldin, sefâlar getirdin!) dileğinde bulunarak, onu eşikte ayak altına minder serip karşılar (gelin bu mindere basmalıdır). Sonra da bolluk bereket içinde yaşasın diye ekmek, yumuşak huylu olsun diye tereyağı ve dili tatlı olsun diye bal ikram eder: "*May kebek yomşaq bul, bal kebek tatlı bul!*" (Yağ gibi yumuşak, bal gibi tatlı ol!). Ayrıca, gelini bu sırada sınarlar; gelin mindere ayağı ile bastıktan sonra eve doğru atlarsa, bu, onun tembel olacağına yorumlanır. Becerikli, mal değerini bilen gelin, mindere ayağı ile bastıktan sonra onu eline alıp kendisi ile eve götürmelidir. (Tatar Mifları 1999: 241)

Sofraya baş köşeye gelin ile damadı ve onların yanlarına şahitlik yapan bir kız ve bir erkek arkadaşlarını oturturlar. Gençler düğününü yöneten de erkek ve kız şahitlerdir. Düğün, gece yarısına kadar devam eder. Çeşitli yemekler verilir. Önce birkaç çeşit salata, sonra *tuqmaçlı aş* (tel şehriyeli et suyu çorba), yanına dana ve tavuk

eti konulan, soyulup haşlanmış patates ikram edilir. Çay verilmeden önce sofraya *göbüdiya* (hamur içine tabakalı şekilde yerleştirilen pirinç, *kort* (pembe renge girince kaynatılan çökerek) ve kuru üzümünden hazırlanan bir çeşit hamur yemeği) konulur. Sonra da sofraya çay ile *çäk-çäk*, çeşitli *bäleşlär*, pasta, çikolata, bal, reçel verilir. Bu düğünde de kız almaya geldiklerinde olduğu gibi türküler söylerler, oyunlar oynarlar. Kızlar ile erkekler aynı sofrada oturur, hatta erkeklerin kızlara özen göstermeleri için onları yan yana oturturlar.

Uzun süre Rus kültürü ile iç içe yaşamak zorunda kalan Tatarlar, bugün düğünleri maalesef genelde içkili yapmaktadırlar.

Yemek arası avluya oynamaya çıktıkları zaman kızın yerine oturup bahşiş isteme geleneği olduğu için, kız, yerini boş bırakmamaya çalışır. Gelinin oturduğu yere genelde tuz koyarlar. Düğün sırasında kız çalma geleneği de vardır. Genelde gelini şahitler korumaktadır. Fakat gelini yakın akrabaları çalıp bahşiş isteme olayları da olabilir. Kaçırılan gelini genelde komşuların evine veya avludaki hamama saklarlar, damadı da "Beceriksiz, gelinini koruyamadı" diye horlarlar. Kızı saklama geleneği de çok eski çağlara uzanmaktadır. Sultangareyeva'nın (1994: 74) da belirttiği gibi, kız saklamak, kötü ruhları şaşırtmak anlamına gelir. Meselâ, bazı halklarda (Güney Amerika Kızılderililerinde) damadı saklama geleneği vardır. Ayrıca, bugün bu geleneğe Ukraynalılarda da rastlıyoruz.

İkinci gün aynı düzen ile Büyükler Düğünü yapılmaktadır. Erkekler ile kadınlar aynı sofrada oturur, yemek değişen aralarda avluya çıkarak oynarlar, dans ederler. *Ohlar Tuuy'*ı da artık bu amaçla özel davet edilen ve *Tamada* adı verilen, usta dilli biri yönetir. O, her iki taraf akrabalarının birbirlerini tanmasına da vesile olur.

Düğüne gelen bütün misafirler gençlere yardım olarak para veya hediye getirirler. Yakın akrabalar elektrikli süpürge, buzdolabı, çamaşır makinesi, halı, ütü gibi değerli hediyeler getirmeye çalışırlar.

Düğün sonrası gün *Kilen Tuqmaçı* (Gelin Şehriyesi) yapılmaktadır. Bu, gelinin yemek becerisini sınaama âdetidir. Yaşlı akrabalar (nineler) çağırılan bu aş için *tuqmaçı*'ı (tel şehriyeyi) gelin kendi elleri ile hazırlamalıdır. Şehriyenin uzunluğundan çıkarak gençlerin geleceğini de yorumlamaya çalışırlar. Şehriye uzun ise beraberlikleri de uzun sürer, kısa ise tam tersi olur. Bu yüzden genç gelinler *Kilen Toqmaçı*'na şehriyeyi mümkün kadar uzun kesmeye çalışırlar. Bazen de hamur içine gümüş *tänkä* (madenî para) gizlerler. Gelin, hamur yoğururken o parayı bulabilirse hamur işini iyi beceriyor, bulamazsa gelin beceriksiz demektir. Bazı yörelerde düğün sonrası gün *Kilen Qoymağı* (Gelin Krepi) geleneği de uygulanmaktadır. Gelinin pişirdiği krepler sabah kahvaltısına konulur ve onun tadına bakmak için akrabalar, komşular davet edilir. Eğer krep yumuşak olup pişmişse, gelinin de gönlü yumuşak olup, hayatının huzur içinde geçeceği şeklinde yorumlarlar (Tatar Mifları 1999: 240-241). Bu günden sonra

daha bir hafta on gün kadar bir süre, genç gelin ile damadı akrabaları sofrayı hazırlayıp misafir olarak kendilerine davet ederler. Kız tarafı akrabalar da onları ayrı ağırlarlar. Bu geleneğe kız tarafı *Kiyäw Aldırı* (Damat Aldırma), damat tarafı *Kilen Aldırı* (Gelin Aldırma) olarak adlandırmışlardır.

Eskiden Tatarlarda da mal paylaşımı olmasın diye, ağabeyi vefat ettiği sırada onun kadını ile evlenmek küçük kardeşe düşerdi. Kadını vefat eden dul erkek de baldızı ile evlenirdi. Fakat Tatar Türklerinde akraba evlilikleri yapılmaz. Başka Türk boylarından farklı olarak, Tatar Türkleri erken yaşta evlenmeyi de tercih etmezler. Gelenek olarak damat gelinden genelde üç-altı yaş büyük olur.

Kız evinde yaşayan erkeğe hiçbir zaman iyi bakılmaz. Bu duruma *Yortqa Kerü* (Eve Girmek) denmektedir. Tatarlarda, "Eve girmektense ateşe gir" gibi bir deyim dahi vardır. (Tatarı 2001: 330-331)

Üniversitede okuyan kızlara eskiden de günümüzde de ayrıca değer verilmektedir. Tatar Türkleri, "*Belemle Qız – Birmüle Qız*" ("Bilgili kız, çeyizli kız") derler.

Tatar gençleri günümüzde çok nadir durumlarda kayın baba evinde yaşamaktadırlar. Genelde köylerde bile gençler bir-iki yıl içinde ev yapıp, baba evinden bölünüp çıkmaya çalışırlar (*Başqa Çığu*), çoluk-çocuk sahibi olur, kendileri de gelin alırlar, kız verirler ve böylece hayat felsefesi düzenli olarak devam eder. Fakat son yıllarda Tatar Türklerinde boşanma olayı artmıştır. Bu durumda, erkeklerin aile geçimini sağlayamamaları ve içkiye düşkün olmaları önde gelen sebeplerdendir.

Tatar Türklerinde nikâh, düğün ve gelin etrafında birçok inanç da teşekkül etmiştir. Bunları sıralamak şimdilik mümkündür:

Kıza görücü olarak gelen adam pantolonunun sağ paçasını çizmesine saklarsa, kızı kesin verirlermiş.

Kız kendi nikâhını dinlerse, kocası onu çabuk boşarmış.

Gençlere nikâh kıyılan zaman yakında bulunan suyu içen kız mutlu olurmuş.

Nikâh kıyılırken yüksek yerde duran kız mutlu olurmuş.

Nikâh sofrasında gelin olacak kız kendisi yediği bal kabını hangi kızın başına çalarsa, o kız çabucak evlenirmiş.

Nikâh kıyılıp bittikten sonra kızın başına beklenmediği bir anda yoğurt dökersen, yeni evde onun uruğu bahtlı olurmuş.

Damat girdiğinde geline iğneli nesne batırırsalar, genç ailede huzur olmazmış.

Damat girdiğinde kız onun şapkasını çıkartıp kendi başına giyerse demek ki ailede kocasına baş çıkacak.

Damat ile gelin, hangisi daha çabuk davranıp ikincisinin ayağına basarsa, ailede

onun sözü geçerli olacak demekmiş.

Kız, baba evinden giderken arkasına dönüp bakarsa, babasının malı (bahtı) kıza geçer, kız ile gidermiş.

Genç gelin damat evine geldiğinde attan inerken atın sırtına yaslanıp inerse, hayatı bolluk ve bereket içinde geçermiş.

Gelin damat evine geldiğinde onun elini una batırıp, unu da sadaka olarak birine verirken evde bolluk bereket olurmuş.

Gelin damat evine geldiğinde ellerini-ayağını yıkayıp, o su evin temeline dökülürse, temelde bereket olur, gelin de bu eve çabuk alışır, temelin sahibi de onu kabul edermiş.

Genç gelinin aynasına bakarsan, gençleşirmişsin.

Genç gelin çok yiyorsa, demek ki tokluk, bolluk olacak.

Genç gelin gerdek gecesinde uyursa, sevgi bulamazmış.

Gerdek gecesinde kim (damat mı, gelin mi) önce uyursa, o önce ölmüş.

Kız damat evine gelirken kamçı veya at arabası kırılırsa, hayatları mutsuzluk içinde geçermiş.

Genç gelin, çingiraklı terazilerini (saka sınığını) kırarsa hayatı yıkılmış.

Evlenen kız baba evinden giderken arkaya dönüp bakarsa, yakında onu kocası boşayıp, o geri baba evine dönermiş (Tatar Mifları 1999: 253-256).

Kaynaklar

- Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: (Nesir-Nazım) 17.yy Tatar Edebiyatı I.* (2001) Ankara: Kültür Bakanlığı, 82-83.
- BAYAZİTOVA F. (1992) *Ğomerneñ Öç Tuıy (Tatar HalqınınGaile Yolları)*. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.
- BUSİYİN Y., ŞARİFULLİNA F. (1990) *Traditsionnaya Svadba Kasimovskih Tatar Kontsa XIX Naçala XX v.. Semeynaya Obryadnost Narodov Srednego Povoljya*, 30, Kazan.
- KAGAROV E. (1929) *Sostav i Proishojdeniye Svadebnoy Obryadnosti. Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*. M.; L., T. 8., 151-194.
- KARAKUZOVA J., HASANOV M. (1993) *Kosmos Kazahskoy Kulturi*. Almatı.
- KARPUHİN İ. (1975) *Vzaimodeystviye Russkih i Ukrainskih Svadebnyh Obryadov v Başkirii, Folklor i Literatura Urala*. Permskiy Gos.Pedagogičeskiy İnstitut, Uçyonıy Zapiski Vıp. II, Perm, 84.
- POTAPOV L. (1953) *Sotsialističeskoe Pereustroystvo Kulturi i Bitı Tuvintsev. Sovetskaya Etnografiya*, 2.
- SULTANGAREYEVA R. (1994) *Başkirskiy Svadebno-Obryadoviy Folklor*. Ufa.
- Tatar Haliq İcatı. Yola häm Uyn Jırları* (1980). Kazan.
- Tatar Mifları*, Galimcan Gıylmanov hikâyäläwendä (1999). 2. Kitap, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

URAZMANOVA R (1984) *Sovremennye Obryady Tatarskogo Naroda*. Kazan.
URAZMANOVA, R.K., S.V. ÇEŞKO (2001), Eds. *Tatari*. Moskova: Nauka.

Çulpan ZARİPOVA ÇETİN

Yrd.Doç.Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde öğretim üyesidir. Tatar ve Rus edebiyatları karşılaştırmalı incelemeleri dışında esas yoğunlaştığı alan Tatar halk kültürü ve edebiyatı incelemeleridir.

Adres: Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, P.K 48000 Muğla, Türkiye.

Tel. (0252) 211 15 65 ; Faks: (0252) 223 86 56 E-posta: chulpancetin@mynet.com

Yazı bilgisi :

Alındığı tarih: 18.05. 2005

Düzeltilme için gönderildiği tarih: 15.07.2005

Düzeltilmeden sonra kabul edildiği tarih: 18.08..2005

E-yayın tarihi: 27 Eylül 2005

Çıktı sayfa sayısı: 27

Kaynak sayısı: 12